

ТЕРИТОРІЯ СТАРОГО ЛУЦЬКА В РОБОТАХ ХУДОЖНИКІВ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

м. Луцьк

До появи фотографії як засобу фіксації образу, події, об'єкту, звичним способом збереження пам'яті був живопис. Художники, в залежності від компетентності й таланту, намагалися на полотні / папері передати особливі риси об'єкту зображення, тонкощі композиційного сюжету, гру тіней, фарб, колориту. Крім того, найвдаліші зображення ставили предметом копіювання (згадаймо хоча би шедеври світового живопису, копії яких ширяться планетою), а з появою фотографії – перебиралися на листівки / поштівки, тиражувалися великою кількістю. Тому не дивно, що значна частина живописних творів, про які піде мова нижче, з'являлася в сюжетах перших «луцьких» листівок. Пізніше вони ще неодноразово ставали предметом місцевої філокартії.

Перші живописні роботи (принаймні відомі нам сьогодні), на яких зображено Луцьк, з'явилися наприкінці ХVІІІ століття. Тоді, після низки політичних і військово-політичних подій (поділи Польщі, повстання Т. Костюшка тощо), повітовий Луцьк і округа увійшли до складу Російської імперії. У 1797 році відповідно до указу російського імператора Павла І було утворено Волинську губернію, в складі якої було об'єднано Заславську губернію та Волинське намісництво.

Після ІІІ поділу Речі Посполитої (1795) між Королівством Пруссія, Австрійською монархією та Російською імперією, прибічники польської національної цивілізації почали усвідомлювати, що на східних кордонах держави відбувається заміщення культурного польського простору російським. Звісно, що не всі обізнані зі станом речей на щойно підпорядкованих Російській імперії землях погоджувалися. Робилися спроби маркувати польськість цієї території, зберегти вплив на її населення, а, по можливості, й на політичні процеси.

Ймовірно з цією метою ще до початку ХІХ століття на тери-

торію волинських земель здійснюються різноманітні експедиції – географічні, етнографічні, мистецькі тощо. В рамках однієї з них міг відбутися подорож волинськими містами та містечками молодого польського художника Казимира Войняковського (Kazimierz Wojniakowski) (1771–1812).

Войняковський К. народився й здобув початкову освіту в Кракові, потому продовжив навчання у Варшаві. Тут він брав уроки живопису в придворного художника Марчелло Бачареллі, на студії до якого потрапив за протекцією місцевого священника С. Сераковського [1, 218]. Під його впливом сконцентрувався на портретному живописі, який в другій половині XVIII століття приносив непогані статки. Ще одним напрямком творчості молодого К. Войняковського стає історична тематика. Під час своїх подорожей литовськими, волинськими та галицькими землями, куди він виїздив у творчі експедиції та на запрошення місцевої знаті задля створення їхніх портретів, К. Войняковський почав створювати акварелі. Робота над ними не займала багато часу, а величина – значного об'єму.

У 1797–1798 роках К. Войняковський на запрошення родини Вільгів відвідав Голоби, де й проживав і створював портрети господарів та їхніх дітей. Паралельно, подорожуючи навколишніми землями, створив акварелі з зображенням Ковеля, Луцька, Голоб, Гільчи, Ружина. Серед одинадцяти відомих сьогодні робіт з цієї поїздки художника три присвячено краєвидам Луцька: каплиця Скорботного Христа (Мал. 1), вигляд вулиці Ринкової (Мал. 2), замок у Луцьку (Мал. 3).

Лише одна із робіт К. Войняковського («Каплиця Скорботного Христа») була датована 1797 роком. Ця акварель з виглядом каплиці з фігурою Христа-Мученика, що розташовувалася на католицькому цвинтарі між сучасними вулицями Градний Узвіз та Кривий Вал. На задньому плані Луцький замок та костел Отців-домініканців. На акварелях із волинськими краєвидами пером / тонким олівцем вказана назва місцевості (Мал. 1). Розміри акварелей переважно – 16x23 см [4, 179].

У XIX столітті ці роботи потрапили до приватного музею Любомирських у Львові від колекціонера живопису Павліковського [2]. Вперше звернув увагу на ці акварелі луцький наглядач за пам'ят-

никами минулого (консерватор) Зигмунд Мервіч, працюючи в музеї Любомирських. Завдяки дослідницькій роботі цього воеводського чиновника ім'я Казимира Войняковського з'явилося в тогочасній пресі. Одна з робіт (фрагмент вулиці старого міста «Ринкової» з будинком старої ратуші) (Мал. 2) потрапила в книгу Адама Войничча «Луцьк» [2] (Wojnicz A. Łuck na Wołyniu. Opis historyczno-fizjograficzny. Łuck, 1922. 96 s.).

Пізніше акварельними роботами К. Войняковського зацікався ще один луцький наглядач за пам'ятниками минулого Збігнев Ревський. Про акварелі, зроблені сепією, з волинськими краєвидами написали в дванадцятому номері луцького культурно-історичного місяч-

*Мал. 1. Войняковський Казимир
Каплиця Скорботного Христа
в Луцьку [3]*

*Мал. 2. Войняковський Казимир
Фрагмент луцької вулиці
з будинком старої ратуші [3]*

ника «Znicz» (листопад 1936 р.). Там же автор допису описав діяльність художника на Волині та розмістив кілька волинських малюнків К. Войняковського, серед яких акварель «Каплиця Скорботного Христа» [4, 179].

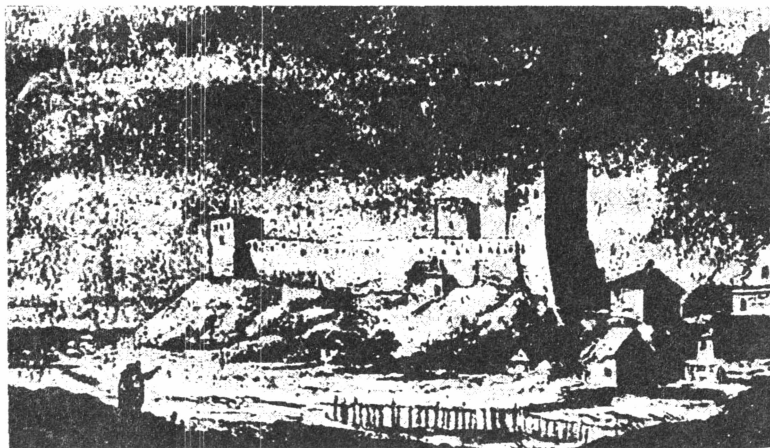
Ревський З. висловив припущення, що на одній з акварелей зображено «фрагмент староміської вулиці з будинком давньої ратуші». З цим не погоджувався багатолітній дослідник історії Луцька, його архітектури та забудови Вальдемар Пясецький, який вважав, що хоч там «зображено дійсно старі будови, однак їх важко прив'язати до якогось чіткого орієнтиру» [2].

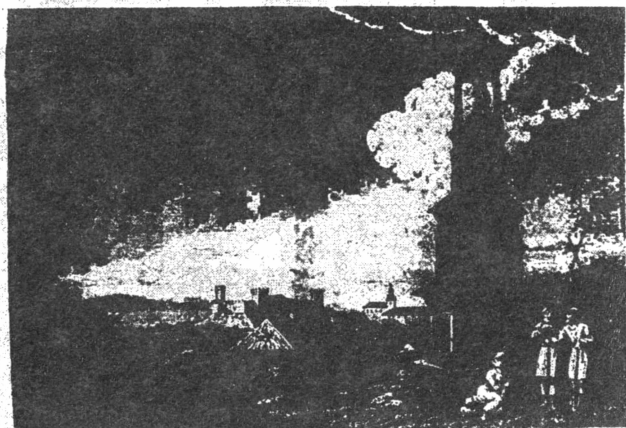
Сьогодні на території України акварельних робіт Казимира Войняковського немає. Більшість з них зберігаються у Вроцлавському музеї (Польща) [5].

Зображення каплиці Скорботного Христа на бернардинському кладовищі знаходимо на художніх роботах митців ХІХ століття. Видається, що цей сюжет був доволі популярним серед художників-іноземців початку цього століття.

До таких, за дослідженням волинського краєзнавця та колекціонера В. Літевчука, відносимо офорт «Вид замку в Луцьку на Воли-

Мал. 3. Войняковський Казимир Замок Любарта в Луцьку [3]

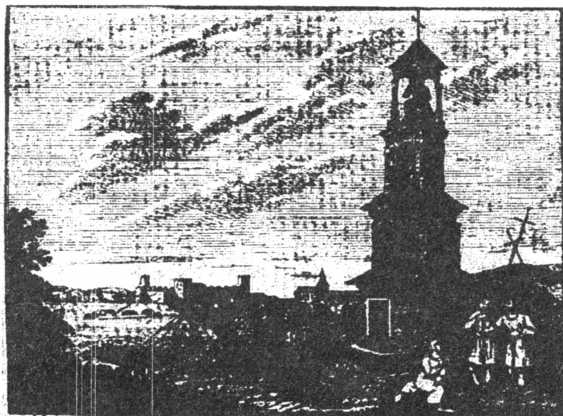
*Widok Ławki w Ławce na Holyjmu
rejonu Anny z Turcji w 1814 r. Wł. Potocki.*

Мал. 4. Потоцька Анна-Марія Каплиця Скорботного Христа [7]

ні», який вміщено в «Щоденнику подорожі до Туреччини» (Вроцлав, Польща, 1921) польського громадського діяча та мандрівника графа Едварда Рачинського (1786–1845), укладеного на основі його подорожі в 1814 році через Туреччину до Малої Азії.

Літевчук В. вважає, що «виконав офорт Й.Й. Вагнер у Лейпцигу (1819) з малюнка графині Анни-Марії Потоцької (з роду Тишкевичів), створеного на основі ескізу Людвіка Фурманна – художника і графіка, який подорожував разом із графом Е. Рачинським. Ілюстровані газети і журнали часто оздоблювалися гравюрами: дереворитами, сфалеритами та літографіями, виконаними на високому художньому рівні; наприклад, в журналі «Przyjaciel Ludu» (№ 26, 31.XII.1836 р.) віддрукований дереворит невідомого автора із зображенням каплиці Скорботного Христа і цвинтаря барнардинського монастиря» [6, 3].

У цьому ж XIX столітті давню луцьку каплицю зобразили французи. У 1835 році в Парижі в другому томі «La Pologne, historique,

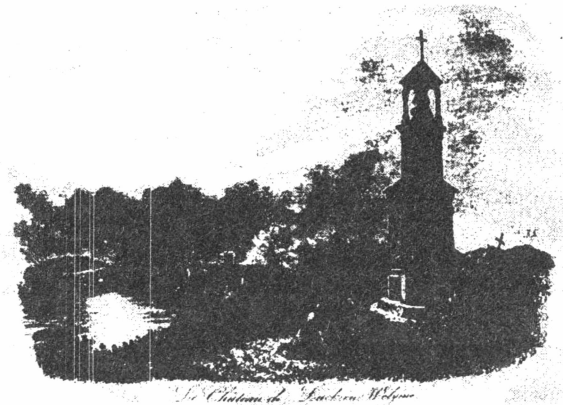
Widok zamku w Łucku na Wzwyżce.

Мал. 5. Невідомий автор Каплиця Скорботного Христа [6, 10]

litteraire, monumentale et pittoresque. 1836–1837» авторства Леонарда Ходзка вміщено гравюру Августа Франка Алеса. На ній зображено ту саму каплицю, але з іншим переднім фоном (Мал. 6).

Таким чином, каплиця Скорботного Христа, побудована в 1646–

Мал. 6. Алес Август Франк Каплиця Скорботного Христа [6, 10]

1648 роках, неодноразово ставала об'єктом для зображення художниками кінця XVIII – першої чверті XIX століття. На жаль, сьогодні цей середньовічний скульптурний пам'ятник втрачений [7].

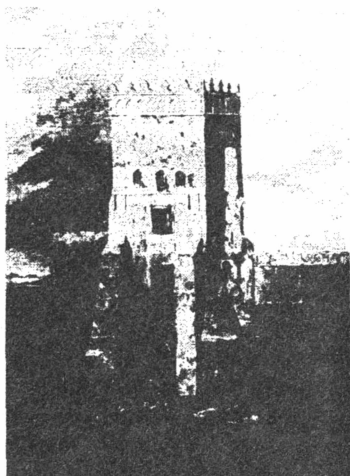
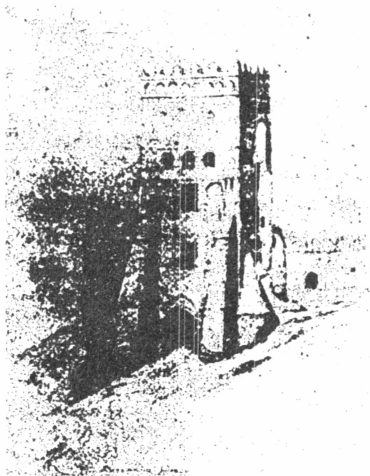
У 30-х роках XIX століття до художнього зображення краєвидів та архітектурних об'єктів Луцька й Волинського краю долучився Юзеф Ігнацій Крашевський, польський громадський діяч, письменник, колекціонер (1812–1887).

Вперше Юзеф Крашевський відвідав Волинь у березні 1834 рлку. Гостював у Антонія Урбановського в с. Городець та Юзефа Стаховського в с. Осове Луцького повіту (тепер – Рівненська область). На два десятки років (1838–1860) доля пов'язала Ю. Крашевського з Волинню у 1838 році, коли він разом із дружиною Софією Вороничівною перебрався з родового маєтку в с. Довге та орендував с. Омельне Луцького повіту (тепер – Ківерцівський район). Тут краєзнавець заклав парк, залишки якого збереглися до наших днів. У 1840 році Ю. Крашевський став власником с. Городок цього ж повіту (тепер – Луцький район), де, з-поміж інших занять, проводив археологічні розкопки та формував приватний музей-колекцію [8, 106].

Юзеф Крашевський був активним учасником краєзнавчого руху на Волині в середині XIX ст. За розпорядженням Волинського губернатора М. Синельникова Ю. Крашевському, як голові Волинського губернського статистичного комітету, було доручено зробити опис пам'яток історії та культури волинського краю. За чотири тижні він об'їхав значну частину волинських повітів, власноруч робив детальні замальовки архітектурних пам'яток Волині.

Досліджуючи історію Луцька Ю. Крашевський детально описує, а згодом і малює замок Любарта (Мал. 7, 8, 9, 11), кляштор тринітаріїв (Мал. 10), міські будівлі. З-посеред пам'яток архітектури тогочасного Луцька, то Ю. Крашевський зупиняє свою увагу на найкраще збереженому, на його думку, оборонному об'єкті середньовічної доби, а саме – Луцькому замку. Він зазначав, що багато бачив замків, але жоден з них не видався йому таким поважним і гарним як Луцький замок, що «можливо, ім'я Вітовта чарівності йому додає» [9, 3].

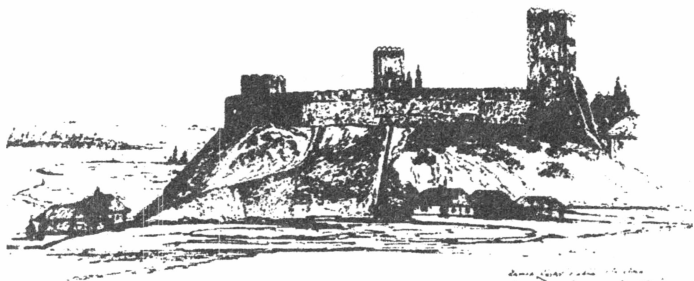
Описуючи зовнішній вигляд Луцького замку, дослідник ре-

*Мал. 7, 8. Крашевський Юзеф Замкова башта в Луцьку
(малюнок і картина) [12, 15]*

зюмує: «Був він колись міцним і витримав не одну важку облогу. Навколо нього воли Стиру і Глушця, стоїть на високій горі, яку підмиває вода, а навесні, розливаючись, оточує його широкими розливами, роблячи недоступним» [9, 3]. Із тексту «Спогадів ...» дізнаємося, що в період перебування Юзефа Крашевського на Волині добре були збереженими окольний мур, замкові вежі, в'їзна вежа.

Мал. 9. Крашевський Юзеф Луцький замок [12, 15]

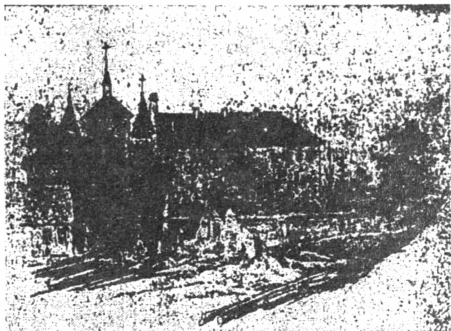
У 1880 році у Варшаві видавець Й. Унгер випустив книгу «Ювілейна книга до вшанування п'ятдесятиліття літературної діяльності Юзефа Ігнація Крашевського», де вміст дереворит із малюнками ювіляра: вид на місто від Красненського мосту, замок Любарта, Хрестовоздвиженська церква, кафедральний костел [6, 11].

У середині 1840-х років Міхал Кулеша, польсько-білорусько-литовський художник (1799–1863), готував серію літографій, які збирався видати у вигляді альбому. Ця серія мала включати зображення найцікавіших міст Білорусі, Литви, України (Волині та Поділля).

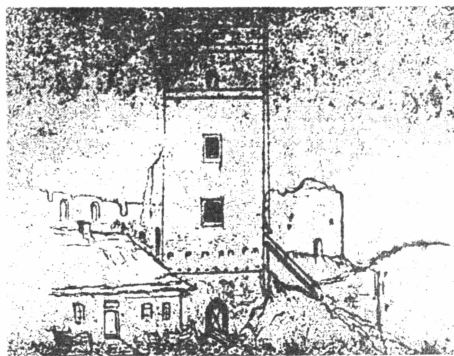
У 1852 році М. Кулеша перебував у Луцьку –

давній резиденції великого князя Литовського. Тут Міхал виконав з натури малюнок, який потрапив до альбому «Тека Міхала Кулеші» поряд з малюнками білоруських та польських місцевостей. Юзеф Крашевський про Міхала Кулешу казав, що це «найкращий із сучасних малярів», який займається справжньою творчою роботою, а не ремісництвом.

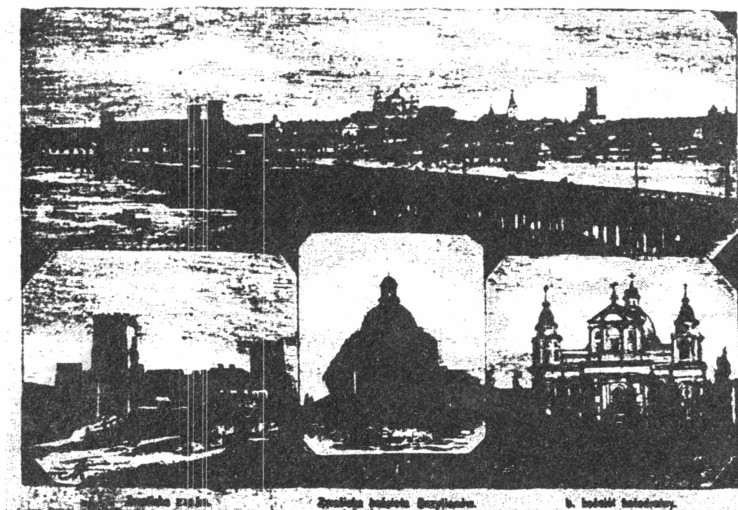
Таким чином, нами розглянуто роботи польських, білоруських,

Мал. 10. Крашевський Юзеф Костел тринітаріїв в Луцьку [11, 94]

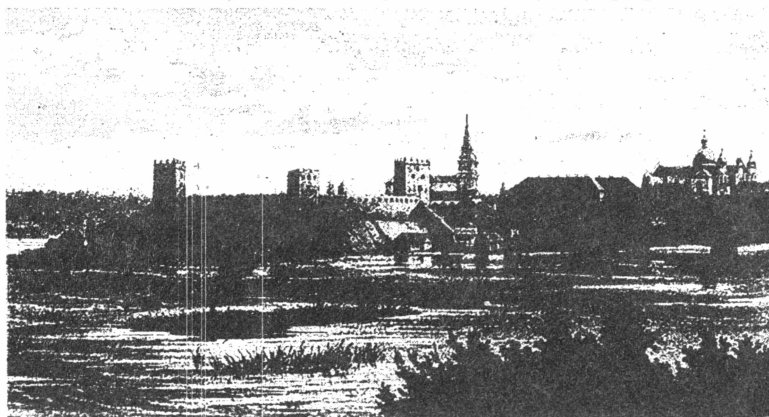

Мал. 11. Крашевський Юзеф Свидригайлова вежа замку в Луцьку [11, 92]

*Мал. 12. Дереворит з малюнками Юзефа Крашевського:
вид на місто від Красненського мосту, замок Любарта,
Хрестовоздвиженська церква, кафедральний костел [6, 11]*

Мал. 13. Кулеша Міхал Руїни замка в Луцьку [13]

литовських художників, які наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття малювали Луцьк – його архітектуру, забудову, пейзажі. Всього у статті згадано тринадцять художніх робіт. Однак цей перелік, очевидно, не є вичерпним. Переконані, що ще будуть з'являтися невідомі сучасникам картини й малюнки, створені в минулі століття.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА:

1. Krzysztofowicz-Kozakowska S. Historia malarstwa polskiego. Krakow, 2000. 432 s.
2. Пясецький В. Загадки старих акварелей. Радянська Волинь. 1984. 27 квітня.
3. Котис О. Як жили в Луцьку в XVIII ст.: малознані волинські акварелі краківського маляра. URL: www.volynnews.com/ua/news/all/maloznani-volynski-akvareli-krakivskoho-maliara/?fbclid=IwAR0oBAA8dcr8dbjW6G_dgx3daasChwRCAXbSTZbOxVSBkrBtm0UjXKsd_kpl.
4. Остапок О. Волинь 1797–1798 років в акварелях художника К. Войняковського. З історії римо-католицьких парафій та польської общини Любомльщини на Волині. – Луцьк, 2012. С.175–183.
5. Види волинських міст на картинах XIX століття. URL: <http://suspinle.media/11450-vidi-volinskih-mist-na-kartinah-hih-stolitta/>
6. Літевчук В. Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії : альбом-каталог. Луцьк, 2012. 288 с.
7. Мандзюк Ф. Мандри у минуле. 5 художників для луцької гори з капицею. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/379-mandry-u-mynule-5-khudozhnykiv-dlia-lutskoi-hory-z-kaplytseiu>.
8. Дем'янюк О. Використання творчої спадщини Юзефа Ігнація Крашевського в навчальному курсі «Туристичне краєзнавство». Минуле і сучасне Волині та Полісся : Наук. зб. Вип. 43. Луцьк, 2012. С. 106–110.
9. Kraszewski J.I. Wspomnienia Wolynia, Polesia i Litwy. Wilno, 1840. Т. II. 206 s.
10. Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник. Луцьк. 2005. 400 с.
11. Гика В.. Юзеф Ігнацій Крашевський у документах Державного архіву Волинської області. Минуле і сучасне Волині та Полісся : Наук. зб. Вип. 43. Луцьк, 2012. С. 88–102.
12. Колосок Б., Ю. І. Крашевський на Волині і в Коломиї. Минуле і сучасне Волині та Полісся : Наук. зб. Вип. 43. Луцьк, 2012. С. 9–20.
13. Котис О. Луцьк до епохи фото: краса «маловничих руїн». URL: <http://www.volynpost.com/articles/472-luck-do-epohy-foto-krasa-malovnychyh-ruin>.